
Un monument călător: istoria și simbolistica Bisericii de lemn din Leurda

Doctor în istorie Lavinia MOLDOVAN

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

E-mail: lavi77pm@gmail.com

ORCID: 0009-0000-2557-5386

Rezumat. Articolul prezintă istoria, structura arhitecturală și semnificația simbolică a Bisericii de lemn „Sfinții Petru și Pavel” din Leurda, monument reprezentativ pentru tradiția lemnului sacru din nordul Transilvaniei. Cercetarea urmărește originea edificiului, tradiția traseului său de la Cășeiu la Chiuiеști și apoi la Leurda, stilul constructiv, motivele decorative și pictura murală.

Studiul subliniază valoarea patrimonială a lăcașului și integrarea sa în circuitul cultural al Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud.

Cuvinte cheie: biserică de lemn; Leurda; patrimoniu ecleziastic; arhitectură tradițională; simboluri sculptate.

A Traveling Monument: The History and Symbolism of the Wooden Church of Leurda

Abstract. The article presents the history, architectural structure, and symbolic meaning of the wooden church “Saints Peter and Paul” from Leurda, a representative monument of the sacred wooden heritage of Northern Transylvania. The research traces the origin of the building and its remarkable journey from Cășeiu to Chiuiеști and then to Leurda, examining its construction style, decorative motifs, and mural painting.

The study highlights the heritage value of the monument and its integration into the cultural circuit of the Bistrița-Năsăud Museum Complex.

Keywords: wooden church; Leurda; ecclesiastical heritage; vernacular architecture; carved symbolism.

„Lumea lemnului are aceleași virtuți de-a rezista ca lumea pietrei, așa cum, la Blaga, sofianicul smerit al ortodoxiei este perfect complementar goticului trufaș, cel care-și întinde fleșele necruțătoare să înșface spiritul văzduhului, în vreme ce, la noi, căușul palmei se desface cuminte, așteptând în dulce tăcere fâlăitului de hulub al duhului sfânt. Cu alte cuvinte, nostalgia pietrei nu trebuie să ne alimenteze disprețul față de virtuțile lemnului. La urma urmei, câtă piatră și cât lemn vor fi fost în ieslea Bethlehemului? Nu sunt oare menite să se sprijine reciproc?!”

Dan C. Mihăilescu, *Biserici de lemn și dorul de piatră*

Bisericile de lemn ale Transilvaniei constituie una dintre cele mai autentice expresii ale artei ecleziastice românești. Ele concentrează, în volume restrânse, un rafinament tehnic și o profunzime simbolică remarcabilă, păstrând în fibra lemnului memoria comunităților care le-au zidit. Este și cazul Bisericii de la Leurda, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, aflată astăzi în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, o bisericuță care, asemenea altor edificii religioase transilvănene, întruchipează cu fidelitate memoria locului de proveniență.

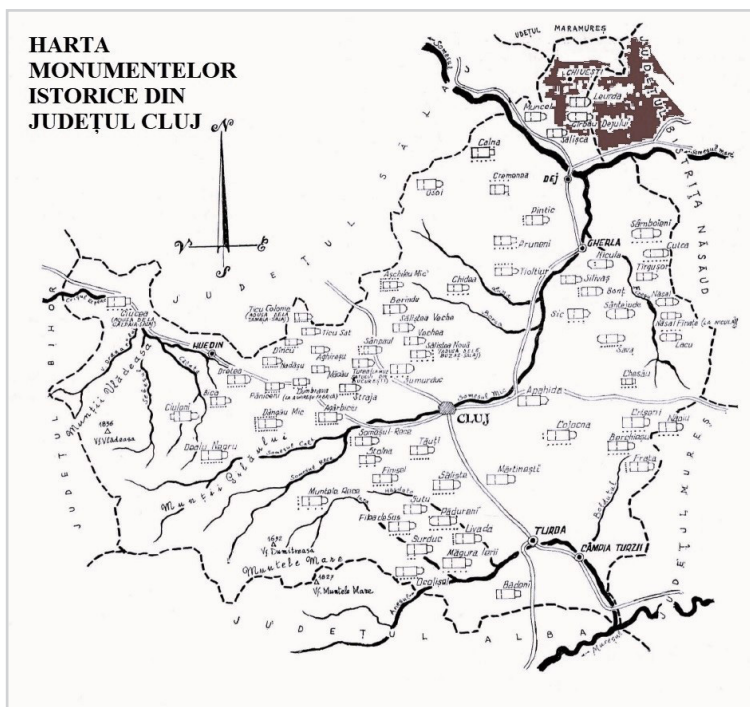

Foto 1. Prelucrare digitală, apud Ioana Cristache-Panait

Născută din mâinile meșterilor anonimi, biserica de dimensiuni modeste este astăzi un martor mut al credinței care a traversat secole și hotare ale mai multor sate. Într-o epocă în care patrimoniul cultural se confruntă cu numeroase provocări, Biserica de lemn din Leurda propune o altă lectură: aceea a rezistenței vii, o rezistență încărcată de sensuri teologice, istorice și tradiționale în același timp. Fiecare strămutare a sa, consemnată de legenda care o însoțește, a însemnat nu o pierdere, ci o nouă formă de supraviețuire. Reconstituirea parcursului său, de la Cășeu la Chiuiști și Leurda, urmat mai apoi integrarea în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, oferă o perspectivă complexă asupra modului în care tradiția, credința și nevoia de salvare a patrimoniului s-au întâlnit într-un edificiu modest ca dimensiuni, dar impresionant prin simbolistică.

Leurda este un mic sat de deal situat în partea nord-estică a comunei Cășeu, județul Cluj, la granița naturală dintre ținutul Dejului și cel al Ciceului, având ca vecini: la vest satul Sălătruc, la nord și nord-est comuna Chiuiști, la est satul Ciceu-Corabia, în direcția Cetății Ciceului, iar la sud satul Gârbău Dejului, cel care marchează limita cu județul Bistrița. (Foto 1).

Primele mențiuni documentare ale așezării datează din 1858, când satul apare sub denumirea *Gîrbou-Leorda*, pentru ca din 1909 să fie utilizat numele de *Leurda*.¹ Istoria locului este, însă, mult mai veche și se leagă, potrivit însemnărilor de la începutul secolului XX, de existența unei mănăstiri ortodoxe medievale de pe hotarul satului Gârbou, în locul numit Leurda: *Pe hotarul acestei comune, la Leurda, a fost o mănăstire, ale cărei ruine și azi se mai cunosc. Mănăstirea aceasta a fost dărâmată pela mijlocul veacului 18 când călugării au fost alungați, iar pământurile ei împărțite de contele mare proprietar între urbarialiștii săi. Dela mănăstirea aceasta s-ar fi adus clopotul cel mic la biserică și două Antimise [este vorba despre biserica de la Gârbou²]: unul dela episc. Klein și altul dela episc. Aaron, ambii uniți. – Chramul neindicat – Antimis din a. 1751 dar nu se știe dela cine. – Cărți bis. 9. Biblie nu are.*³

Informații despre o mănăstire situată în Leurda apar și în alte surse, ulterioare anului 1910. Astfel, potrivit protopopului Teodor Hermann, mănăstirea ar fi fost întemeiată în

1 Suci 1967, p. 265.

2 Hanga 1910, p. 1. Potrivit autorului articolului publicat în nr. 106 din 2/15 Octombrie 1910 al *Telegrafului Român*, contele Lazăr de Bația din Gârbou este cel care, prin anii 1780–1790 a adus preot unit în Gârbou și l-a introdus forțat în biserica veche de lemn, greco-ortodoxă ridicată, potrivit inscripției, de meșterul Isei Mihail și meșterul Nicoară și pictată în timpul împăratului Iosif al II-lea [1780–1790] „lucrată împreună cu Voivodul Iov, voivodul Filip și voivodul Iuon”. Din cauza tensiunilor iscate, preotul greco-catolic va fi scos din biserică, aceasta rămânând în proprietatea greco-ortodocșilor. Uniților, Contele Lazăr le va dărui, în 1810–1820 o moșie de eclesie și o grădină pe care le va aduce o biserică din lemn, din Reteag, care exista încă, la 1910. Aici, așa cum afirmă autorul în continuare, este adus clopotul cel mic și cele două Antimise de la fosta mănăstire din Leurda.

3 *Ibidem*

epoca stăpânirilor moldovene asupra zonei, pe vremea lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș și ar fi fost distrusă în 1761, în contextul represiunii generalului Buccow împotriva ortodoxiei transilvănene: *După ce cetatea Ciceu, cu cele 60 de sate ale ei a ajuns sub stăpânirea principilor moldoveni Ștefan cel Mare și Petru Rareș, românii din aceste comune și-au recâștigat libertatea religioasă. Dacă nu mai înainte, apoi probabil pe timpul stăpânirii și sub ocrotirea acestor domnitori români s'au înființat între 1475-1529 pe teritoriul acestui protopopiat mănăstirile, despre cari urmele rămase pe locurile de unde erau clădite și tradiția ni-au păstrat date.*⁴

Mai aproape de noi, în „Dicționarul Mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș” se precizează: *Gârgoul Dejului (com. Căseiu, jud. Cluj). Mănăstire românească menționată ca fiind situată în hotarul denumit Leurda. În același loc, în perioada interbelică erau semnalate urmele unei fundații de piatră de la o biserică și morminte de călugări.*⁵

Sursele și tradiția lăcașului nu oferă, însă, nicio certitudine referitoare la originea și momentul ctitoririi bisericii de lemn care face obiectul prezentului articol. Mai mult, spre deosebire de bisericile de zid care își poartă istoria înscrisă în piatră, deasupra intrării, lăcașul de cult din Leurda tace. Monumentul nu are o pisanie menită să lămurească numele ctitorilor, anul ridicării ori al zugrăvirii, nici amintirea reparațiilor de mai târziu. Referitor la acest subiect, în studiile dedicate bisericilor de lemn din județul Cluj, istoricul de artă Ioana Cristache Panait, mergând pe urmele lui T. Hermann în ceea ce privește locul de origine al bisericii de la Leurda, descifrează începuturile lăcașului din fibra lemnului și din meșteșugul îmbinărilor ce păstrează urmele mâinilor care au clădit-o, susținând că, cel mai probabil, biserica a fost ridicată în prima jumătate a secolului al XVII-lea:

Valea Sălătrucului însoțește călătorul până în satul Leurda, cu casele răzlețe pe dealuri. Într-o poiană a poposit, cândva, din peregrinările pe alte dealuri o încântătoare biserică de lemn. De unde venea, nu am putut stabili cu siguranță... Localnicii păstrează, prin tradiție, amintirea că locul strămutării ar fi o pădure din „Dealul Podului.”⁶ Toponimia locului o aflăm menționată în alte surse bibliografice, pentru dăinuirea, cândva, a uneia dintre cele trei mănăstiri a Chiuieștilor. Pentru vârsta edificiului, elementele constructive și decorative tind a-i fixa începuturile în prima parte a secolului XVII... Peste acoperișul unitar, cu învelitoare de șifă, meșterul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea a suprapus

4 Hermann 1925, pp. 44–45.

5 Rusu 2000, p. 142.

6 Cristache Panait 1985, p. 39. Într-un alt articol, „Valențe istorice și artistice ale Bisericilor de lemn din județul Cluj, propuse pe lista monumentelor istorice”, publicat în *Revista Muzeelor Monumentelor Istorice – Monumente istorice și de artă*, nr. 2/1985, făcând referire la planul bisericii, aceeași autoare afirmă: „Celui de la Leurda, unde se ajunge anevoios, așezat într-o vale strâmtă, tradiția îi fixează începuturile în veacul al XV-lea, mai precis, după alte păreri, păstrându-se știrea că a ajuns aici cu 50 de ani în urmă, de pe Dealul Podului”, p. 60

*o miniatură a clopotniței de la Fildu de Sus sau a alteia, de acest gen, cu foișor, fleșă și patru turnulețe, insuflându-i însă spiritul de concurență cu înălțimea dealurilor.*⁷

O datare mai târzie, apare în *Șematismul Eparhiei de Cluj-Gherla* care precizează că biserica a fost edificată în 1792 și refăcută în 1818.⁸ Toate aceste informații, deși aparent diferite, completează treptat biografia unei biserici călătoare, care și-a purtat trupul de lemn peste dealuri și sate, adaptându-se fiecărei comunități ce i-a oferit adăpost.

O ultimă cronologie vine dinspre tradiție care fixează începuturile bisericii la mijlocul sec. al XVIII-lea, la Cășeu. Potrivit aceleiași tradiții, la sfârșitul secolului al XIX-lea, vrednicii credincioși din Cășeu vor vinde lăcașul de cult enoriașilor din Chiuiuești. Călătoria bisericii nu se încheie aici. La rândul lor, în 1894, chiuiueștenii o vor dona celor din Leurda. Se știe că, inițial, leurdenii nu aveau o biserică, fapt confirmat și de descrierile vremii.⁹ Comunitatea, care trece la Unirea cu Biserica Romei în 1880, frecvența biserica din Gârboul Dejului.¹⁰ În momentul în care bisericuța ajunge la Leurda, cei de aici o vor așeza în Preluncă, folosind-o ca biserică parohială până în perioada interbelică. După 1925, atunci când leurdenii vor aduce o nouă biserică de lemn de la Rohia, biserica de la Leurda, ieșită din uz, va începe să se degradeze. (Foto 2)

În 1997 se va găsi o soluție salvatoare: biserica va fi vândută Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud prin *Hotărârea din 29.09.1997 a Permanentei Consiliului Eparhial, comunicată Protopopiatului Ortodox Dej cu Adresa nr. 2328/20.10.1997.*

Odată intrată în patrimoniul muzeal, lăcașul va suferi un amplu proces de restaurare. Aproape trei decenii mai târziu, în 6 mai 2024, în cea de a doua zi a Sărbătorilor Pascale, lăcașul va fi resfințit de Înaltpreasfințitul Mitropolit Andrei, alături de un sobor de clerici și mireni.

Foto 2. Biserica de la Leurda înainte de intrarea în patrimoniul muzeal, apud Ioana Cristache-Panait

7 Cristache-Panait 1985, p. 39.

8 Șematismul Eparhiei de Cluj-Gherla 1947, p. a II-a, pp. 290–291.

9 Ciobanu 1924–1925, p. 659.

10 Trecerea la Sfânta Unire din anul 1880 a marcat pentru comunitatea din Gârbou–Leurda începutul unei noi etape de organizare spirituală și socială. Șematismele diecezane din primele decenii ale secolului XX (1903–1914) consemnează o parohie mică, dar stabilă, aflată sub îndrumarea aceleiași familii preoțești Vajda, care asigură continuitatea vieții religioase și culturale. În jurul anului 1900 comunitatea număra aproximativ 550 de credincioși greco-catolici, număr ce crește treptat, atingând aproape 600 de suflete la 1914. În aceeași perioadă, învățământul local cunoaște primele forme de instituționalizare, prin apariția unei școli de zid, semn al maturizării vieții comunitare.

Observăm că, în privința cronologiei, opiniile specialiștilor diferă considerabil. Așa cum remarca și istoricul de artă Entz Géza,¹¹ deși pentru o parte dintre edificiile de lemn s-au păstrat date precise privind momentul ridicării, pentru perioada anterioară anului 1700 asemenea informații sunt rare, ceea ce face dificilă o datare sigură. În cazul de față, momentul construcției bisericii rămâne greu de precizat, sursele disponibile fiind adesea contradictorii. Articolul de față urmează indiciile de datare sugerate de cercetătoarea Ioana Cristache-Panait, care argumentează apartenența construcției la prima jumătate a secolului al XVII-lea, invocând caracterul primitiv al detaliilor arhitectonice și repertoriul decorativ de factură arhaică: rozete, frânghia răsucită, luminătoarele în formă de cruce. În absența unei expertize dendrocronologice, această interpretare rămâne cea mai verosimilă.

Ca tipologie, Biserica de lemn din Leurda, cu hramul „Sfinților Apostoli Petru și Pavel”, se înscrie în marea familie a lăcașurilor de cult din nordul Transilvaniei și prezintă strânse similitudini cu arhitectura de lemn de pe Valea Someșului. În ceea ce privește planul și sistemul constructiv, conform tipologiei stabilite de Grigore Ionescu,¹² edificiul se înscrie în prima categorie a bisericilor de lemn, care cuprinde formele cele mai arhaice de plan, cele ale edificiilor dreptunghiulare, cu absidă poligonală în trei laturi, nedecroșată. Planul e unul simplu, de dimensiuni modeste (foto 3), alcătuit din încăperi înșiruite de la vest la est: pronaos (biserica femeilor), naos și absida estică (altar).

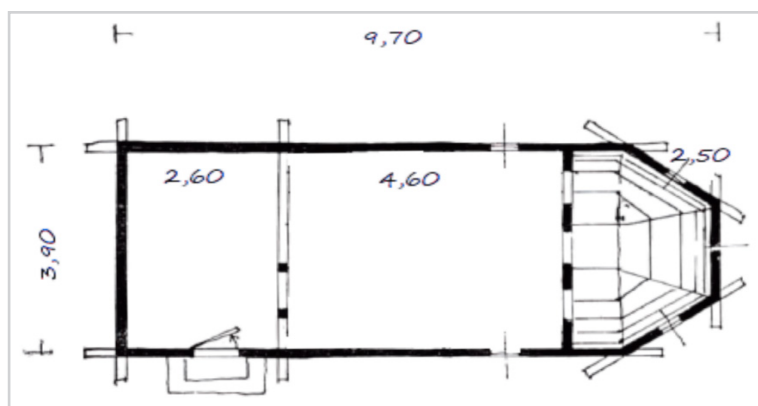

Foto 3. Biserica de lemn din Leurda. Plan.

Sursa: Ioana Cristache-Panait

Dacă în general, intrarea în biserică, pe măsură ce ne apropiem de secolul XIX, e mutată de pe latura de sud în partea vestică a edificiului religios, intrarea la biserica din Leurda e amplasată pe latura de sud a pronaosului (fosta tindă a casei țărănești), ceea ce accentuează

11 *Apud* Cristache-Panait 1985, p. 47.

12 Ionescu 1937, pp. 22–49.

și mai mult caracterul arhaic al edificiului care, în totalitatea lui, are o lungime de 9,70 m, lățimea nedepășind 4 metri. Pridvorul, întâlnit cel mai adesea în partea de vest, lipsește aici. O explicație în acest sens o oferă Ioana Cristache Panait care, într-o notă ce apare în articolul "Decorația sculptată a monumentelor istorice din lemn din județul Cluj", publicat în primul număr al *Revistei Muzeelor Monumentelor Istorice – Monumente istorice și de artă* din 1980, observă că bisericile de lemn din zona Clujului, păstrând formele constructive arhaice, au preluat prispa abia spre mijlocul secolului al XVIII-lea, ca o adăugire târzie la structura inițială. În opinia cercetătoarei, dimensiunile mici ale edificiilor religioase și lipsa pridvorului sunt caracteristici ale unui tip mai vechi de biserică din lemn, astfel de exemple fiind numeroase în jurul Dejului.¹³

Biserica este construită pe o temelie joasă din piatră de râu și lemn masiv de stejar, în tehnica *blockbau*, cu bârne groase, fasonate cu toporul, încheiate la colțuri în cheotoare „în coadă de rândunică”. Bârnelor le au fost asamblate fără utilizarea cuielor metalice, exclusiv prin sistemul tradițional de îmbinare.

Acoperișul, din șită, este în patru ape, cu pante ample, grațioase, coborâte până aproape de linia ferestrelor, conferind volumului o notă de echilibru și continuitate vizuală. Streșinile largi sunt susținute de console scurte, profilate și ușor evazate. În extremitatea inferioară a consolelor se păstrează mici protuberanțe sculptate, detalii ce trimit la vechile forme constructive din secolele XVII–XVIII. Șita se încheie cu un șir de „ciocârlani”, simbol pierdut al păsării suflet ce amintește de credințe străvechi conform cărora sufletul morților se transformă în pasăre și se întoarce, astfel, în locul în care a trăit.

În ceea ce privește elevația, elementul dominant al compoziției arhitecturale este turnul-clopotniță ridicat peste pronaosul tăvănit la interior. Construit în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, turnul-clopotniță este alcătuit dintr-o bază prismatică cu patru laturi peste care se ridică un foișor închis parțial și încoronat cu o fleșă, flancată de patru turnulețe decorative. Cu o tendință ascensională moderată, acesta e proporționat echilibrat față de corpul bisericii. Ansamblul creează o siluetă armonioasă, în care echilibrul dintre corpul relativ scund al bisericii și turnul zvelt sugerează atât sobrietatea construcției rurale, cât și rafinamentul meșterilor locali capabili să îmbine măsura, rigoarea și precizia cu sensibilitatea lemnului.

Interiorul bisericii păstrează simplitatea și sobrietatea specifice arhitecturii ecleziastice din lemn, în care structura, funcția și simbolul se află într-un echilibru firesc.

Pronaosul, de dimensiuni reduse (3,90 × 2,60 m), este acoperit cu un tavan drept din scânduri de stejar, fixate pe grinzi vizibile. Spațiul destinat femeilor se remarcă prin atmosfera sobră și proporțiile echilibrate. Accesul în pronaos se face printr-un portal exterior din lemn masiv, sculptat cu rozete, torsade și dinți de lup, care conferă intrării un caracter apotropaic și marchează trecerea simbolică dinspre profan spre sacru. Tot de aici se realizează și accesul spre turnul-clopotniță, prin intermediul unei scări amplasate în partea de nord-vest

13 Cristache-Panait 1980, p. 33.

a încăperii care păstrează urme importante ale unei vechi picturi murale. Deasupra bânelor se disting fragmente de culoare albastră, trasate în linii fluide, ce conturează motive vegetale sau elemente decorative de tip panglică. Aplicat pe un suport lemnos expus luminii naturale, acest ton conferă spațiului o lumină aerată, evocând lumea terestră și dimensiunea comunitară a rugăciunii. Surse contemporane strămutării bisericii în curtea Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud vorbesc despre identificarea, izolată, aici a unor scene reprezentând Judecata de Apoi.

Grinda longitudinală și bârnele păstrează urme clare de decor policrom, ceea ce indică faptul că pronaosul nu era un spațiu neutru, ci parte integrantă a programului iconografic al bisericii. Faptul că pictura se regăsește chiar sub tavan arată că întregul interior a fost, inițial, pictat.

Între pronaos și naos se ridică un ancadrament bogat ornamentat, cu motive geometrice stilizate. Cadrul decorativ are și rol structural, preluând o parte din sarcina bolților și definind granița ritualică dintre cele două spații.

Naosul – spațiul central al cultului – are o lungime de 4,60 m și este acoperit cu două bolți semicilindrice din scânduri curbate, sprijinite pe un arc dublou și pe o grindă – meșter mediană decorată cu frânghie, denticuli și cheie-rozetă.¹⁴ Restaurat după modelul original, întregul sistem de boltire, ingenios prin simplitatea execuției, asigură rezistența construcției și conferă interiorului o plasticitate aparte.

Din cauza factorilor climatici, a strămutărilor succesive și a intervențiilor ulterioare, pictura bisericii de la Leurda, realizată în secolul XIX și atribuită zugrăvirilor de la Nicula, s-a păstrat fragmentar. Urme greu descifrabile se regăsesc pe catapeteasmă și pe perețele vestic al încăperii.

În naos, tâmpla altarului era împărțită în două registre. În registrul inferior se disting, încă reprezentările celor doisprezece Apostoli, avându-l pe Iisus în mijloc, deasupra ușilor împărătești. Personajele sunt redată frontal, în picioare, cu veșminte lungi, drapate amplu pe piept. Cromatica dominantă combină albastrul ultramarin, vernilul și ocrul, tonuri care conferă compoziției o lumină caldă, specifică școlii de la Nicula. Aici, gama cromatică capătă o intensitate sporită: albastrul ultramarin subliniază sacralitatea și misterul spațiului euharistic, funcționând ca un cod vizual al transcendenței. În registrul superior se afla scena Răstignirii, urmată de Punerea în Mormânt, ambele greu identificabile astăzi. Deasupra Porților Împărătești și a celor diaconești se mai distinge, pe un fundal albastru intens, un brâu decorativ pictat cu rozete poligonale înscrise într-un chenar subțire. Motivele, simplificate și ritmate egal, sunt imaginea perfecțiunii, a ciclicității și a luminii divine care ordonează lumea. Acest brâu, aparent modest, funcționează ca o bandă de tranziție vizuală și teologică între registrul figurativ al sfinților și structura arhitecturală a altarului, marcând granița dintre spațiul terestru al slujitorilor și cel sacru, al jertfei euharistice.

14 Cristache-Panait, 1980, p. 47.

Bolta naosului, refăcută în totalitate, reproduce configurația originală, în care fusese reprezentată scena Sfintei Treimi. În extremitatea vestică a registrului superior se mai ghicesc contururile scenei Păcatului Originar, cu Adam și Eva redați de o parte și de alta a Pomului Cunoașterii, din grădina Raiului, reprezentat pe un fundal albastru. Trunchiul arborelui se ridică central, închizând compoziția și despărțind personajele, surprinse în momentul ispitirii: Eva întinde mâna după fructul oferit de șarpe. Izolat, s-au identificat fragmente din alte scene tradiționale, astăzi dispărute în totalitate: Punerea pe Cruce, Sărutul lui Iuda și Iisus în fața Fariseilor, care completează odinioară ciclul hristologic al picturii murale.¹⁵

Dincolo de tâmpla simplă, dar ingenios proporționată, altarul continuă aceeași logică structurală și simbolică, păstrând în același timp un rafinament al detaliilor și urme palide ale vechii picturi murale. Având o adâncime de 2,50 m, absida poligonală în trei laturi este acoperită cu o boltă semicilindrică simplă, din scânduri dispuse longitudinal. Spațiul restrâns, luminat de mici ferestre dispuse lateral și de luminătoarele în formă de cruce din peretele estic, păstrează atmosfera de reculegere proprie sanctuarului.

Pe tâmpla peretelui vestic al altarului se mai distinge o scenă pictată, realizată pe un fundal gri-verzui: Maica Domnului în picioare, redată frontal, alături de un heruvim cu două aripi, înconjurată de o abundență de flori roșii. Cromatica, redusă la câteva tonuri de albastru ultramarin, roșu aprins și ocru galben, este identică celei folosite în reprezentarea Apostolilor din naos, ceea ce confirmă unitatea execuției și originea picturii în cercul zugravilor de la Nicula.

Masa altarului, de formă trapezoidală, sculptată dintr-un singur bloc de piatră (foto 4), este amplasată central, sub fereastra estică. Masivitatea ei sobră contrastează cu delicatețea motivelor pictate, accentuând ideea de stabilitate și sacralitate. Potrivit unei note de la sfârșitul secolului al XIX-lea, păstrată de preotul paroh Elia Centea,¹⁶ în biserica din Leurda ar fi fost reutilizat un bloc roman provenit din castrul de la Cășeu, purtând o inscripție votivă către zeul Jupiter (*Optimo Maximo*).¹⁷ Informația, deși neverificată arheologic, sugerează persistența materialului antic în spațiul sacru și o posibilă continuitate simbolică între sacralitatea romană și cea creștină.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea au fost realizate și ușile împărățești ale iconostasului, păstrate astăzi în colecțiile Muzeului de Istorie al Transilvaniei din Cluj. Potrivit tradiției, pe una dintre laturi se păstrează o inscripție chirilică cu valoare votivă: „*Această dveră [ușă a iconostasului] au plătit popa Vasile cu crâste [paracliser] Vasile pîntru ertare(a) păcatelor sale.*”

15 Pop, Bolog 2000, pp. 181–182.

16 Preot greco-catolic în Chiuiеști (1876–1891) și Cășeu (1891–1901), Elia Centea este cel care realizează o primă monografie a localității Cășeu, aflată în „Matricula botezaților, cununaților și morților între anii 1858-1889”. Săbăceag, Câmpean 2020, p. 76.

17 Transcriere târzie păstrată de preotul Elia Centea: „Optima Deo Joui Maximo posuit fante Luca Viae”.

Foto 4. Catapeteasma și altarul Bisericii din Leurda.

Sursa: România atractivă: <https://romania-atractiva.ro/ro/profiles/biserica-de-lemn-sfintii-apostoli-petru-si-pavel-leurda>

Privită în ansamblu, biserica din Leurda pare să spună o poveste în lemn: o armonie între arhitectura austeră, pictura smerită și sculptura migăloasă a detaliilor. Fiecare grindă, fiecare tăietură de daltă păstrează o urmă de credință și măiestrie. Dincolo de construcția propriu-zisă, meșterii au înzestrat lăcașul cu o podoabă discretă, dar plină de sensuri, ca o rugăciune tăcută. În această ornamentație se ascunde o întreagă lume simbolică menită să apere, să lumineze și să dea glas frumuseții sacre.

Rozeta este motivul dominant, presărat cu dărnicie pe cele două ancadramente ale lăcașului de cult, pe console, ancadramente și grinda catapeteasmei. Ancadramentul intrării de pe latura sudică, sculptat în lemn masiv, se remarcă printr-o compoziție riguroasă, decorată cu motivul funiei răsucite (torsada) și rozete mici, dispuse ritmic. Cel dintre pronaos și naos, mai bogat și mai solemn, păstrează de-o parte și de alta câte două șiruri de rozete, fiecare alcătuit din 11–13 elemente, ordonate cu o precizie aproape geometrică. Rozeta, simbol al luminii divine și al vieții veșnice, este, în același timp, un semn al centrului cosmic. Inclusă în poligon, ea nu doar completează spațiul decorativ, ci pare să răspândească, prin razele sale, o lumină spirituală asupra întregului interior.

Funia răsucită – torsada simplă – sugerează ciclurile vieții și continuitatea, fiind totodată un vechi simbol precreștin cu virtuți protectoare. Ea apără construcția de influențele malefice și „leagă” lumea materială de cea sacră. De altfel, nu întâmplător, torsada de la Leurda este așezată chiar deasupra ușii de intrare: o frontieră simbolică între lumea de afară și cea a rugăciunii (foto 5).

Lor li se alătură un decor sculptat în relief, cu motive de tip zig-zag și dinte de lup, care conferă întregului cadru o vibrație aparte, menită să pună în valoare măiestria meșterilor. În ansamblu, aceste simboluri definesc o ordine sacră a lumii, în care fiecare linie are o funcție protectoare și un sens moral.

Foto 5. Detalii.

Sursa: România atractivă: <https://romania-atractiva.ro/ro/profiles/biserica-de-lemn-sfintii-apostoli-petru-si-pavel-leurda>

Pe lângă decorația sculptată, construcția este înnobilită de luminătoarele cruciforme, numite și răsufători, mici deschideri săpate într-un singur trunchi de lemn, care îndeplinesc o dublă funcție: practică și simbolică. Ele permit pătrunderea luminii în spațiul interior, dar, în același timp, marchează prezența divinului în întunericul materiei.

Prin delicatețea detaliilor și armonia structurală, edificiul depășește statutul unei construcții rurale, afirmându-se ca expresie coerentă a unei tradiții arhitecturale regionale. Valoarea sa tipologică, dublată de rafinamentul decorului sculptat, așază bisericuța de la Leurda între monumentele reprezentative ale arhitecturii de lemn din nord-vestul Transilvaniei.

Aflat, din 1997, sub protecția și supravegherea personalului de specialitate al Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, lăcașul de cult este integrat în programul instituțional de conservare și restaurare, fiind astăzi parte a rutelor bisericilor de lemn din România, în cadrul proiectului național „România atractivă”.

Dincolo de valoarea sa documentară și estetică, Biserica „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din Leurda continuă să trăiască în conștiința comunității: în jurul său se încheie, an de an, procesiunea de Florii, reînnoind legătura dintre patrimoniu, credință și comunitatea locală. Nu este doar un edificiu devenit obiect și subiect al patrimoniului muzeal, ci o prezență care a traversat timpul cu o încăpățănare blândă, asemenea oamenilor care l-au zidit și celor care, fără să știe, îl apără prin simpla lor credință. În tăcerea lemnului și în lumina care-i străbate ferestrele se păstrează o poveste a continuității, a rezistenței și a unei demnități discrete, prin care se exprimă întreaga noblețe a spiritualității rurale transilvănene.

Prin redescoperirea și valorificarea sa muzeală, biserica din Leurda dovedește că lemnul poate învinge timpul, atunci când memoria îi devine aliat.

Bibliografie

- 1903 Șematismul veneratului cler al Diecezei Greco-Catolice de Gherla, pp. 40–41.
- 1906 Șematismul veneratului cler al Diecezei Greco-Catolice de Gherla, pp. 38–39.
- 1914 Șematismul veneratului cler al Diecezei Greco-Catolice Române de Gherla, p. 53.
- 1947 Șematism. Eparhia de Cluj-Gherla. Partea a II-a: Seria districtelor vicariale și protopopești, pp. 290–291.
- Bernea 2023 Ernest Berne, *Preludii. Îndemn la simplitate. Cel ce urcă muntele. Treptele bucuriei*, Editura Predania, 2023.
- Ciobanu 1924-1925 Virgil Ciobanu, „Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*, vol. III, 1924–1925, pp. 616–700.
- Crețeanu 1968 Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București: Editura Meridiane, 1968.
- Cristache-Panait 1980 Ioana Cristache-Panait, „Decorația sculptată a monumentelor istorice din lemn din județul Cluj”, în *Revista Muzeelor Monumentelor Istorice – Monumente istorice și de artă*, an XLIX, nr. 1/1980, pp. 42–47.
- Cristache-Panait 1981 Ioana Cristache-Panait, „Considerații privind tipologia monumentelor istorice de lemn din județul Cluj”, în *Revista Muzeelor Monumentelor Istorice – Monumente istorice și de artă*, an L, nr. 1/1981, pp. 57–91.
- Cristache-Panait 1985 Ioana Cristache-Panait, „Valențe istorice și artistice ale Bisericilor de lemn din județul Cluj, propuse pe lista monumentelor istorice”, în *Revista Muzeelor Monumentelor Istorice – Monumente istorice și de artă*, an XVI, nr. 2/1985, pp. 32–41.
- Godea 1996 Ioan Godea, *Bisericile de lemn din Romania (nord-vestul Transilvaniei)*, București: Editura Meridiane, 1996.

- Hanga 1910 „Notițe istorice referitoare la bisericile din protopresbiteratul Dej de Gavriil Hanga, presbiter”, în *Telegraful Român*, an LVIII (58), nr. 106, 2/15 Octomvrie 1910, p. 1.
- Hermann 1925 Teodor Hermann, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej. Lupte, treceri și procese religioase*, Cluj: Tiparul Tipografiei Dr. S. Bormenisa, 1925.
- Ionescu 1937 Grigore Ionescu, „Arhitectura de lemn”, în *Istoria Arhitecturii românești din cele mai vechi timpuri până la 1900*, București: Tiparul „Cartea Românească”, 1937, pp. 22–49.
- Păclișanu 1919 Zenovie Păclișanu, „Vechile mănăstiri românești din Ardeal”, în *Cultura creștină*, an VIII, nr. 7–8, aprilie 1919, pp. 151–170.
- Petranu 1934 Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn ale românilor ardeleni în lumina aprecierilor străine recente*, Sibiu: Tip. Krafft și Drotlef, 1934.
- Pop, Bolog 2000 Florica Pop, Mihaela Bolog, „Biserica «Din deal» de la Leurda, la Bistrița”, în *Studii și Cercetări etnoculturale*, vol. IV–V, 2000, pp. 181–182.
- Porumb 1982 Marius Porumb, „Pictura vechilor biserici din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca: Arhiepiscopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, pp. 43–52.
- Rusu 2000 Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj: Presa Universitară Cluj-Napoca, 2000.
- Sabău 1982 Nicolae Sabău, „Biserici de lemn din Podișul Transilvano-Someșan”, în *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca: Arhiepiscopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, pp. 195–228.
- Săbăgeac, Câmpean 2020 Daniel-Victor Săbăgeac, Viorel Câmpean, „Un memorandist mai puțin cunoscut : Andrei Centea (1851-1927)”, în *Revista Arhivei Maramureșene*, nr. 3/2020, pp. 73–100.
- Suciu 1967 Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I: A-N, București: Editura Republicii Socialiste România, 1967.
- Vătășianu 1982 Virgil Vătășianu, „Considerațiuni privind evoluția arhitecturii ecleziastice pe teritoriul Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca: Arhiepiscopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, pp. 35–40.